

บทความเชิงวิชาการ: (3)

ฉลองวาระครบรอบ ๒๖๐ ปี แห่งการสถาปนาสยามวงศ์ในศรีลังกา

ลิ่งกามาร

(Ph.D., University of Kelaniya)

เกริ่นนำ

บทความนี้ชี้ให้เราท่านทั้งหลายทราบถึงปัจจัยภายนอก ซึ่งส่งผลต่อความเสื่อมโทรมของพระพุทธศาสนาบนเกาะลังกา โดยประเด็นหลักกล่าวถึงความอ่อนแอของสถาบันพระมหากษัตริย์ ซึ่งขาดอำนาจบริหารกิจการบ้านเมือง พร้อมปฏิเสธช่วยเหลือคณะสงฆ์ จึงเป็นเหตุให้พระสงฆ์ละเลยทอดทิ้งคำสอนแท้จริง หันไปฝึกไฝยินดีกับพิธีกรรมแบบฮินดู

ส่วนบทนี้เราจะมาวิเคราะห์ถึงปัจจัยภายใน ซึ่งคณะสงฆ์เป็นผู้สร้างขึ้นมาเอง

เบื้องต้นเห็นควรทำความเข้าใจกันก่อนว่า พัฒนาการของคณะสงฆ์ศรีลังกามีความแตกต่างกับคณะสงฆ์ไทยเด่นชัดหลายด้าน หากเราท่านพิจารณาโดยมุมมองของคนไทย ย่อมเกิดความผิดพลาดคลาดเคลื่อนได้ ดังนั้น เห็นสมควรเปิดใจให้กว้างยอมรับมิติสังคมของประเทศอื่นบ้าง แล้วเราท่านจะได้เห็นกระบวนการทางสังคมของศรีลังกาอย่างละเอียดชัดเจน

ลักษณะการของพระสงฆ์ศรีลังกานั้นพอสังเขปได้ ๔ ประการหลัก ๑) เป็นผู้สนใจใฝ่เรียนรู้ทั้งสิ่งเก่าและสิ่งใหม่ ๒) นิยมแสดงเทศนาธรรมพร้อมแต่งตำราประกอบเป็นคู่มือ มีทั้งภาษาสิงหล ภาษาสันสกฤตและภาษาบาลี ๓) เป็นอิสระทางความคิดสามารถปรุงแต่งความเชื่อแบบใหม่ตามจินตนาการแห่งตน และ ๔) พร้อมแสดงการคัดค้านขัดขืนสถาบันพระมหากษัตริย์ หากเห็นว่ากษัตริย์พระองค์ใดมีเจตนาส่อไปทางทำลายชาติและพระศาสนา

ลักษณะนิสัยดังกล่าวข้างต้น พระสงฆ์ศรีลังกาจึงเหมือนคนอำนาจกับอาณาจักร บางครั้งถึงกับหลุดลอยอยู่เหนืออาณาจักรก็มีให้เห็นออกบ่อย ความเป็นอิสระขาดการควบคุมเช่นนี้ บางครั้งเป็นเหตุให้พระพุทธศาสนาเปลี่ยนแปลงร่างจนยากต่อการควบคุม

เริ่มต้นจากความเชื่อแบบมหายาน

คติความเชื่อและหลักคำสอนของมหายานเข้ามาเผยแผ่บนเกาะลังกา ตั้งแต่สมัยพระเจ้าวหาริกิตติสสะ (พ.ศ.๗๔๖-๗๗๔) ยุคอาณาจักรอนุราชปรตอนต้น ซึ่งสมัยนั้นหลักคำสอนเถรวาทดั้งเดิม ซึ่งสืบสายโดยตรงมาจากพระมหินทเถระเจ้ากำลังรุ่งเรืองมั่นคง หลักฐานระบุว่า การดำรงคงอยู่ของคำสอนมหายานเป็นศัตรูกับหลักคำสอนเถรวาทดั้งเดิมมาแต่ต้น ถึงแม้สถาบันพระมหากษัตริย์จะพยายามประนีประนอมให้ความเสมอภาคเท่าเทียมกันทุกยุคทุกสมัย แต่ก็เกิดความริ้วฉานทำลายล้างกันและกันเสมอมา

คำสอนมหายานนั้นถือว่าเป็นผู้มาใหม่ การจะแทรกแซงแย่งชิงศาสนิกด้วยหลักคำสอนเหมือนเถรวาทดั้งเดิม ย่อมเป็นเรื่องยากที่จะประสบความสำเร็จ บุรพจารย์สายมหายานจึงปรับเปลี่ยนวิธีการการเผยแผ่ลัทธิของตนด้วยการเน้นรูปแบบเชิงสัญลักษณ์เป็นหลัก โดยเฉพาะพระพุทธรูปและสถาปัตยกรรมน้อยใหญ่ ขณะเดียวกันก็แต่งตำราอธิบายพิธีกรรมตามลัทธิแห่งตน เป็นเหตุให้พระมหากษัตริย์ตลอดจนสามัญชนคนรากหญ้าหันมานับถือเป็นจำนวนมาก

หนึ่งในความเชื่อเหล่านั้นคือพระอวโลกิเตศวร หรืออีกนามหนึ่งว่าพระอวโลกิเตศวรนาถะ

หลักฐานตามคัมภีร์ที่ปวงศและคัมภีร์มหาวงศ์ระบุตรงกันว่า คำสอนฝ่ายมหายานเป็นที่รู้จักแพร่หลายอย่างรวดเร็ว เพราะมีการสร้างพระพุทธรูปและพระโพธิสัตว์เป็นสัญลักษณ์ พร้อมแต่ง

คัมภีร์บรรจพระคาถาว่าด้วยพิธีกรรมบูชาสรรเสริญมากมาย อีกทั้งมีการเคลื่อนย้ายแห่แห่นตาม ประเพณีมิได้ขาด ขณะที่พระบูรพาจารย์ฝ่ายเถรวาทดั้งเดิมเน้นการแต่งตำราอธิบายคำสอนตาม คัมภีร์พระไตรปิฎก และแนะนำชาวบ้านให้บูชาสกุญเจดีย์พร้อมต้นพระศรีมหาโพธิ์ โดยชี้แนะว่า เป็นสัญลักษณ์ตัวแทนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

แต่การณปรากฏว่าชาวบ้านหันไปสนใจพิธีกรรมบูชาพระอวโลกิเตศวรเป็นจำนวนมาก ด้วยเชื่อว่าสามารถนำพาไปสู่ปรโลกเบื้องหน้าด้วยการทำพิธีกรรม อาจเป็นไปได้ว่าการเน้นพิธีกรรมด้วยการอธิษฐานอ้อนวอนขอพรพระอวโลกิเตศวร เป็นเรื่องง่ายใกล้ตัวมากกว่าการกราบไหว้บูชาพระเจดีย์ ซึ่งมุ่งหวังเข้าถึงเพียงพระพุทธเจ้าเป็นสรณะ

ครั้นต่อมาพระเถรอาจารย์ฝ่ายเถรวาทดั้งเดิมได้ปรับเปลี่ยนวิธีการครั้งใหญ่ ด้วยการยกสถานภาพพระไมตรีโพธิสัตว์ขึ้นเทียบเคียงเสมอกับพระอวโลกิเตศวรของมหายาน จากนั้นมีการแต่งตำรา ประกอบอีกหลายเล่ม เพื่ออธิบายให้ชาวพุทธทราบถึงสถานภาพของพระไมตรีโพธิสัตว์ แต่สิ่งที่ขาดหายไปคือแทนที่จะเน้นกล่าวถึงพิธีกรรมเหมือนมหายาน แต่กลับมุ่งประเด็นเรื่องการสร้างบารมีด้วยความเพียรแห่งตน เพื่อหวังเกิดในดินแดนของพระไมตรีโพธิสัตว์ในภพหน้า

ต่อมาภายหลังพระบูรพาจารย์ฝ่ายมหายาน ได้เพิ่มเติมศักยภาพของพระอวโลกิเตศวรขึ้นอีกเป็น ๘ ปาง โดยอธิบายให้เห็นถึงขีดความสามารถในการช่วยเหลือปวงสัตว์ได้มากกว่าเดิมหลายเท่า ยิ่งสร้างกระแสให้คติความเชื่อมหายานรุ่งเรืองแพร่หลายมากขึ้น ในขณะที่เดียวกันความนิยมพระไมตรีโพธิสัตว์กลับตกต่ำถดถอยจนถูกลืมเลือน

คติความเชื่อพระอวโลกิเตศวรมาสูญหายภายหลังอาณาจักรนครปฐม ถูกกษัตริย์ทมิฬโจฬะ แห่งอินเดียตอนใต้เข้าบุกรุกยึดครอง (พ.ศ.๑๕๗๒-๑๕๙๘) ต่อเนื่องด้วยพระเจ้าปราวกรมพหุ มหาราช (พ.ศ.๑๖๙๖-๑๗๒๙) ผู้รวมณิกายสงฆ์และความเชื่อหลากหลายเป็นหนึ่งเดียวในนามเถรวาทดั้งเดิม แต่นั่นเป็นเพียงการสงบนิ่งเพื่อรอวันตื่นตัวครั้งใหญ่ต่อไป

พระสงฆ์ฟื้นฟูสถานภาพครั้งใหม่

ย่างเข้าสู่สมัยอาณาจักรดัมพเดนิยะตอนกลาง กษัตริย์ปกครองอ่อนแอไร้ความสามารถ การณ์พระศาสนาก็ถดถอยถึงคราวตกอับ ชาวพุทธขาดที่พึ่งทางใจ พระเขี้ยวแก้วเดิมเคยเป็นสัญลักษณ์ของชาวพุทธทั้งหมด ก็กลายเป็นสมบัติส่วนตัวคู่อารามของพระมหากษัตริย์เท่านั้น กล่าวคือผู้ใดสามารถครอบครองพระเขี้ยวแก้ว ย่อมถือว่ามีสิทธิโดยชอบธรรมในการอ้างตนครองราชบัลลังก์เหนือเกาะลังกา

พระสงฆ์เห็นว่าการขาดที่พึ่งทางใจเป็นเรื่องเสียร้ายร้ายแรง จำต้องคิดค้นหาวิธีการแก้ไขโดยด่วน แต่แทนที่จะช่วยกันหาแนวทางฟื้นฟูพระธรรมวินัยดัดแปลงให้สมสมัย กลับพากันยกสถานภาพพระอวโลกิเตศวรขึ้นมาใหม่ ขนานนามว่าเทพนาคะ โดยนำพิธีกรรมแบบเก่าสมัยอนุราชปุระมาอธิบายตีความใหม่ พร้อมแต่งคัมภีร์อวดอ้างอิทธิฤทธิ์พิสดารมากขึ้น

เป็นที่น่าสังเกตว่าสถานภาพของเทพนาคะสมัยนั้น ยอมรับกันว่าเป็นเพียงเทพชั้นสามัญเท่านั้น ถึงแม้จะมีผู้คนให้การเคารพบูชาทั่วเกาะก็ตาม สันนิษฐานว่าสมัยนั้นคติความเชื่อเกี่ยวกับเทพวิษณุคงโด่งดังเป็นที่รู้จักมากกว่า เหตุเพราะอิทธิพลของกษัตริย์ทมิฬแห่งอาณาจักรจัมปนา ยังทรงอำนาจครอบครองเกาะลังกาอยู่ สถานภาพของเทพนาคะจึงต้องเป็นรอง

อิทธิพลของเทพนาคะต่อประเทศไทย

ประมาณ พ.ศ.๑๘๐๑-๑๘๐๕ กษัตริย์แห่งอาณาจักรศรีวิชัยพระนามว่าพระเจ้าจันทรภาณุ ได้ยกทัพเข้ายึดครองเกาะลังกา ด้วยอ้างว่าเพื่อต้องการครอบครองพระเขี้ยวแก้วและบาตรของ

พระพุทธเจ้า โดยขอความช่วยเหลือจากกษัตริย์ทมิฬปีนทยะและโจฬะแห่งอินเดียใต้ คัมภีร์หลายเล่มระบุตรงกันว่าพระองค์สามารถครอบครองดินแดนบริเวณตอนเหนือและตอนกลางของเกาะลังกา หลักฐานที่ปรากฏหลงเหลือถึงปัจจุบันคือชื่อสถานที่น้อยใหญ่บริเวณดังกล่าว

แม้สงครามจะสิ้นสุดลงด้วยชัยชนะของพระเจ้าจันทรภาณุ แต่พระองค์ก็หาได้อัญเชิญพระเขี้ยวแก้วและบาตรของพระพุทธเจ้าไปยังอาณาจักรศรีวิชัยได้ไม่ เพราะก่อนหน้านั้นพระสงฆ์ลังกาพากันอัญเชิญพระเขี้ยวแก้วและบาตรของพระพุทธหินีหายเข้าป่าลึก พร้อมชุกชอนและโยกย้ายตามป่าเขาบริเวณตอนใต้ของประเทศ

ระหว่างพระเจ้าจันทรภาณุครอบครองเกาะลังกาอยู่นั้น พิธีกรรมบูชาเทพนาถะกำลังโด่งดังแพร่หลาย ครั้นยกทัพกลับบ้านเกิดเมืองนอนแล้ว พระองค์ได้นำคติความเชื่อเทพนาถะไปด้วยตามธรรมเนียมของผู้ชนะสงครามย่อมมีบรรณาการติดมือไป แต่การเคารพบูชาเทพนาถะในฐานะผู้มาใหม่คงไม่เป็นที่สนใจของชาวอาณาจักรศรีวิชัยมากนัก สถานภาพจึงถูกลดลงเป็นเพียงเทพารักษ์ผู้คุ้มครองพระบรมสารีริกธาตุเท่านั้น เทพนาถะจึงกลายเป็นจตุคามรามเทพแบบไทยดั่งประการฉะนี้

จากเทพสามัญสู่ชั้นสูงสุด

หลังจากพระเจ้าจันทรภาณุถอนทัพกลับอาณาจักรศรีวิชัยแล้ว สถานภาพของอาณาจักรชาวสิงหลยังคงสภาพเดิมไม่เปลี่ยนแปลง อันเนื่องมาจากกษัตริย์ทมิฬแห่งอาณาจักรจัมปายังทรงอิทธิพลเช่นเดิม แม้กษัตริย์ชาวสิงหลจะพยายามโยกย้ายผู้คนลงใต้เพื่อสร้างเมืองหลวงแห่งใหม่ แต่ก็ไม่สามารถแยกตนเป็นอิสระจำต้องส่งเครื่องราชบรรณาการแก่กษัตริย์ทมิฬดั้งเดิม

ส่วนคติความเชื่อเรื่องเทพนาถะเริ่มก่อเกิดพัฒนาการอย่างรวดเร็ว โดยพระสงฆ์พากันยกสถานภาพจากเดิมเทพสามัญสู่ชั้นสูงสุด และเชื่อกันอีกกว่าเป็นผู้ทำหน้าที่คุ้มครองเกาะลังกาและปกป้องรักษาพระพุทธศาสนา มีเทวาลัยสถานสถิตของเทพนาถะทั่วบ้านทั่วเมือง ที่โด่งดังรู้จักแพร่หลายคือเทวาลัยบริเวณด้านหน้าวัดพระเขี้ยวแก้วเมืองแคนตีในปัจจุบัน

หลักฐานระบุว่าเดิมนั้นกษัตริย์มอบหมายหน้าที่การดูแลเทวาลัยพร้อมทำพิธีทุกอย่างอย่างแต่พวกพราหมณ์ สันนิษฐานว่าอาจจะพยายามแยกพระสงฆ์ออกจากพิธีกรรม แต่ภายหลังต่อมาพระสงฆ์สามารถเข้าแทรกแซงยึดตำแหน่งสืบแทน แม้จะมีการอ้างว่าเทพนาถะเป็นสัญลักษณ์ตัวแทนพระโมตริโพธิสัตว์ก็ตาม แต่พิธีกรรมและตำราอธิบายอิทธิคุณภาพของเทพนาถะ ล้วนเชื่อมโยงกับคติความเชื่อแบบมหายานสิ้น

เป็นที่น่าสนใจว่าพระสงฆ์ผู้ลุ่มหลงมัวเมาพิธีกรรมบูชาเทพนาถะนั้น ล้วนสังกัดคณะสงฆ์ฝ่ายคามวาสี ในขณะที่พระสงฆ์ฝ่ายอรัญวาสียังคงประพฤติปฏิบัติตามแนวแห่งบูรพาจารย์ดั้งเดิมด้วยการอาศัยอารามป่าพร้อมแต่งหนังสือเชิงแนะนำการปฏิบัติ แต่ก็ไม่ทรงอิทธิพลสูงส่งเหมือนพระคามวาสีผู้อยู่ใกล้ชิดกับชาวบ้าน

References

- Amaradasa Liyanagamage. **The Decline of Polonnaruwa and the Rise of Dambadeniya.** Colombo: The Government Press, 1967.
- Encyclopaedia of Buddhism Vol.II.** Colombo: Government Press, 1966.
- John Clifford Holt. **Buddha in the Crown.** Oxford: Oxford University Press, 1991.
- Nandadeva Wijesekera. **Early Sinhalese Sculpture.** Colombo: Metro Printers, 1965.
- Nandasena Mudiyanse. **Mahayana Monuments in Ceylon.** Colombo: M.D. Gunasena, 1967.